COPE
Member since 2019
JM14482

Anna Boguszewska*
Maria Boguszewska**

Działania plastyczne jako wsparcie dzieci i młodzieży w podtrzymywaniu więzi społecznych. Z doświadczeń własnych

Abstrakt

Celem artykułu jest prezentacja doświadczeń nabytych podczas prowadzenia zajęć plastycznych. Zajęcia prowadzone były w szczególnym czasie – pandemii (w warunkach domowych) oraz po jej ustąpieniu (na terenie czytelni biblioteki miejskiej). W niewielkich zespołach zaobserwowano wyzwalaną spontanicznie wspólnotowość oraz wzmożoną potrzebę komunikacji werbalnej i pozawerbalnej. Artykuł skupia się na opisie rekonstruującym działania dydaktyczne w kontekście wychowawczym (w tym poznawczym, estetyczno-artystycznym i terapeutycznym) oraz relacji między uczestnikami zajęć plastycznych.

Słowa kluczowe: wspólnotowość, zajęcia plastyczne, terapia.

Art Activities as Support for Children and Adolescents in Maintaining Social Bonds. Based On Our Own Experiences

Abstract

The aim of the article is to present our own experiences acquired while conducting art classes. The classes were conducted in small groups during the pandemic (home conditions) and after its end (in the reading room of the city library). What they have in common were the observed, spontaneously triggered sense of community, and the increased need for communication satisfied both verbally and non-verbally. The article focuses on a description of the reconstructive teaching activities in the educational context (including cognitive, aesthetic-artistic, and therapeutic) and the relationship between participants of art classes.

Keywords: community, art classes, therapy.

* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
** Miejska Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie.
Artykuł otrzymano: 14.10.2023; akceptacja: 8.12.2023.

https://doi.org/10.18778/2450-4491.18.15

Wprowadzenie

Obszar sztuk plastycznych jest mocno ustalony w dziejach człowieka. Oddziaływanie świata w warstwie ikonosfery zdaje się być dzisiaj szczególnie wiodące w doświadczaniu rzeczywistości, a zainteresowanie edukacją plastyczną nabiera istotnego znaczenia w wychowaniu oraz edukacji dzieci i młodzieży. Kulturowy rozwój społeczeństw jest wiązany z wychowywaniem młodego pokolenia. Obowiązek formowania pełnej osobowości dzieci i młodzieży zakłada doskonalenie umiejętności w sferze intelektualnej, moralno-społecznej, słusznie podkreśla się wagę kreowania postaw w zakresie porozumiewania się z drugim człowiekiem. Kształcenie pełnej osobowości obejmuje również rozwijanie wyobraźni i postawy twórczej. Obejmuje ono formowanie postaw wobec piękna zjawisk natury i wytworów kultury w trakcie ich recepcji, wartościowania i kreacji oraz poruszania się w sferze kultury (Boguszewska et al. 2008). Aktualnie uważa się sztuki plastyczne za ważny czynnik kształtowania osobowości człowieka oraz niezbędny instrument wychowania, niezbywalny w kreowaniu człowieczeństwa (Zalewska-Pawlak 2017). Szczególne do spełnienia zadania związane z edukacją estetyczną młodego pokolenia w zakresie plastyki ma szkoła (Marek 2005). W roku szkolnym 2020/21 i 2021/22 bezpośredni proces nauczania został przerwany przez ograniczenia związane z występowaniem wirusa COVID-19. Zaistniałe specyficzne warunki pozwoliły na zaobserwowanie spontanicznych poszukiwań bezpośrednich kontaktów społecznych dzieci i młodzieży. Doświadczenia własne oraz okazjonalne obserwacje zajęć plastycznych prowadzonych we wspomnianym czasie w warunkach domowych stanowią jeden z wątków tematycznych opracowania. Drugi wątek to działania plastyczne adresowane do dzieci i młodzieży, realizowane również poza szkołą – na terenie czytelni biblioteki miejskiej – w niewielkich zespołach. Zajęcia prowadzone w czasie wielkiej potrzeby wspólnych działań i kontaktów, po odwołaniu zagrożenia wirusem. Łączy je zaobserwowana, wyzwalana spontanicznie wspólnotowość, wzmożona komunikacja, zaspokajana w warstwie werbalnej i pozawerbalnej.

Próba opisu, swoista rekonstrukcja działań opartych na doświadczeniach prowadzących, jest celem niniejszego opracowania. Uwzględniono dwa problemy badawcze, które dotyczą przesłań poznawczo-wychowawczych zajęć plastycznych oraz relacji miedzy uczestnikami. W planowaniu zajęć nie pominięto wartości estetyczno-artystycznych ani terapeutycznych.

Wartość zajęć plastycznych dla wzmacniania wspólnotowości przez doświadczane aktywności plastycznej

Wielość funkcji sztuki rozpatrywana była w dyskursie w obrębie sztuk i pedagogiki wielokrotnie (np. Kwiatkowska 1991: 21; Szuścik 2013: 80). Najpełniejszą koncepcję wychowania estetycznego zaprezentował na gruncie polskim Stefan Szuman

(1975). Edukacja estetyczna w zakresie sztuk wizualnych i plastyki stanowi jedynie wycinek wychowania estetycznego. Wychowanie estetyczne wykorzystujące sztukę w polskiej, powojennej koncepcji zarysowanej przez Bogdana Suchodolskiego i Irenę Wojnar obejmuje kształcenie estetycznej wrażliwości i estetycznej kultury, koniecznej do poznawania i przeżywania wartości sztuki. Rozumiane jest jako „kształcenie pełnej osobowości człowieka, także w sferze intelektualnej (wzbogacenie wiedzy i uczenie myślenia osobistego), moralno-społecznej (zdobywanie podstaw oceny moralnej i umiejętności rozumienia sytuacji ludzkich, a przez to pełniejszego porozumienia z drugim człowiekiem) oraz w dziedzinie kształtowania wyobraźni i postawy twórczej" (Wojnar 1984a: 13). Wychowanie estetyczne w sensie szerszym rozumiane jest jako „wychowanie przez sztukę", czyli trwający całe życie proces kształcenia i samokształcenia dzięki przyswajaniu sobie wartości sztuki, oraz w wąskim rozumieniu – „wychowanie do sztuki", czyli kształcenie kultury estetycznej (Wojnar 1984a: 20–21).

Aktualnie w wychowaniu estetycznym wyłonił się nowy nurt nakierowany na kształcenie postaw, szczególnie w obrębie tożsamości kulturowej oraz integracji międzypokoleniowej i międzykulturowej (Nikitorowicz 2005; Dyczewski 2014: 54–63; Lewowicki 2017). Podkreślane są wartości związane z wyrażaniem uczuć oraz organizowaniem porozumienia, to znaczy łączenia walorów ekspresyjnych z wartościami komunikacyjnymi w sztuce. Jak pisała Irena Wojnar:

> proces określany mianem międzyludzkiej komunikacji stanowi wymianę tak zwanych komunikatów, czyli treści przekazywanych w bardzo różnej formie:
> – obrazowej, tzn. za pośrednictwem sztuki obrazu,
> – symbolicznej, poprzez rożnego rodzaju znaki umowne, przedstawiane także w sztuce,
> – semantycznej, czyli mającej określone znaczenie (np. poprzez język),
> – behawioralnej, czyli poprzez różne formy zachowania, a więc i formy artystyczne (Wojnar 1984b: 142).

Wskazanie na podstawowe rodzaje komunikowania ukazuje możliwości angażowania różnych sztuk, operujących swoistymi środkami wyrazu, ukazuje również możliwość zastosowania złożoności funkcji sztuki, w tym sztuk plastycznych, i aktywności artystycznej.

> Słowo jest elementem werbalnym, mającym wpływ na proces rysowania. Złożone desygnaty słów, które oznaczają dane przedmioty, z czasem stają się znakami rysunkowymi przedmiotów i odzwierciedlają poziom doświadczeń i koncepcje mentalną przedmiotu w psychice dziecka. […] Rysunek dziecka może być traktowany jako specyficzna organizacja znakowa; jest przedmiotem semiotycznym, ponieważ dostarcza informacji o dziecku jako nadawcy specyficznego komunikatu (Szuścik 2006: 133–134).

Jak podkreśla Cathy A. Malchiod (2000: 25): „Pogląd, że prace plastyczne w pewien sposób odzwierciedlają doświadczenia psychiczne'' stanowi współcześnie fundament odziaływania terapeutycznego i katartycznego. Na cenne dla rozwoju poznawczego i społecznego zalety aktywności plastycznej dziecka – a potem ucznia – wskazywało wielu badaczy. Wspólnotowy wymiar działań plastycznych szczególnie współcześnie winien być doceniany i wykorzystywany w procesie edukacji i wychowania zarówno szkolnego, jak i pozaszkolnego.

Domowe zajęcia plastyczne

Powszechnie wiadomo, jak ważny jest harmonijny rozwój dzieci i młodzieży; zajęcia wykorzystujące działania plastyczne niewątpliwie przyczyniają się do wielostronnego rozwoju. Nauczyciel i jego kompetencje stanowią kluczowe ogniwo w tym procesie. Wychowankowie zazwyczaj oczekują życzliwego wsparcia ich w rozwoju przez nauczyciela-przewodnika, twórczego kreatora. Dlatego tak ważne zdają się kompetencje osobiste prowadzących zajęcia plastyczne z dziećmi i młodzieżą (rozumiane jako ocena własnej osoby: świadomość własnych zalet i wad, sumienność, odpowiedzialność za własne działania, elastyczność, otwartość na nowe sytuacje, innowacyjność, umiejętność panowania nad emocjami, pomysłowość, optymizm pedagogiczny, nadzieja i wytrwałość mimo ewentualnych przeszkód). Kompetencje społeczne obejmują przede wszystkim autentyczność zachowań, nastawienie empatyczne, prawdziwe zainteresowanie innymi, dostrzeganie ich możliwości rozwojowych, zdolności i talentów, ewentualnych braków i zaniedbań, wspieranie przy zachowaniu umiejętności krytykowania oraz odbioru informacji zwrotnych, umiejętności wskazywania problemów bez sugerowania rozwiązań, tworzenie i podtrzymywanie więzi z innymi. Wspieranie innych zajmuje szczególne miejsce w kompetencjach społecznych nauczyciela plastyki.

W sytuacji pandemii szczególnej rangi nabrała możliwość bezpośrednich kontaktów rówieśniczych (Boguszewska 2023). W dwóch zaprzyjaźnionych rodzinach wielodzietnych spontanicznie zrodziła się potrzeba wspierania izolowanych dzieci: przybrała ona formę plastycznych zajęć realizowanych pod kierunkiem. Osoba kierująca zajęciami posiadała wieloletnie doświadczenia upowszechniania kultury plastycznej oraz prowadzenia aktywności plastycznych z dziećmi, młodzieżą i osobami dorosłymi. Na zajęcia organizowane w domowych warunkach co tydzień, w pokoju dziennym z dużym stołem, bardzo systematycznie i z maksymalną frekwencją gromadziły się: Elżbieta, Jagienka, Klementyna i Noemi – dziewczynki w wieku 13–11 lat – oraz dzieci młodsze, czyli Wojtek (9 lat), Basia (7) i Lilianka (4), a także czasami pojawiał się Falek, niespełna dwulatek[1]. Zajęcia były prowadzone od wiosny 2020 do czerwca 2021 roku, z przerwą na

[1] Imiona dzieci zostały zmienione.

wakacje. Początkowo wymiar zajęć ustalono na jedną godzinę zegarową. Jednak niedosyt kontaktów, spowodowany izolacją społeczną związaną z ogłoszoną pandemią, wymusił zajęcia dwugodzinne, a czasem jeszcze dłuższe. Kilka pierwszych spotkań nacechowane było wielością rozmów, objawianą radością ze spotkania z rówieśnikami – wówczas aktywność plastyczna schodziła na drugi plan. Jednak szybko grupa dzieci nauczyła się nowej formy obcowania, w centrum była za każdym razem nowa tematyka zajęć, czasem eksperymenty formalne i warsztatowe z zakresu technik malarskich i graficznych. Duża rozpiętość wiekowa nie stanowiła przeszkody w realizacji zajęć. Czasem dzieci młodsze musiały, z racji na porę odpoczynku, wcześniej zakończyć działania. Zwykle struktura zajęć była trójdzielna, obejmująca inspirację, fazę realizacji w swobodnej działalności plastycznej oraz wystawę prac, eksponowanych na podłodze. Wystawie towarzyszyły rozmowy, w których często wartościowano efekty formalne i warsztatowe oraz odnoszono się do tematyki stworzonych dzieł. Wszyscy uczestnicy byli aktywni. Czasem stosowana była metoda sędziów kompetentnych – trzyosobowa ekipa zmieniała się każdorazowo. Grupa lubiła tę formę podsumowania. Czasem organizowano miniwernisaż. Zawiązała się swoista więź, starsze dzieci bardzo wyrozumiale, z powagą odnosiły się do wypowiedzi i efektów prac młodszych. Zajęcia najczęściej przebiegały hałaśliwe, wśród rozmów i śmiechu, a prowadzący nie hamował tych inicjatyw, starając się przebywać na drugim planie wydarzeń. Często, podczas niemal każdych zajęć, następowało całkowite wyciszenie się uczestników, słyszalne były tylko odgłosy narzędzi plastycznych i szelest papieru. Zaangażowanie było pełne.

Wszyscy uczestnicy okazywali szacunek do własnych i koleżeńskich wytworów plastycznych. Przejawiali akceptację zarówno dla różnorodności zachowań, jak i dla prac plastycznych, co okazało się szczególnie ważne dla tworzenia klimatu wspólnoty. Atmosfera pracy, tak ważna dla procesu twórczego i podtrzymywania korzystnych stosunków emocjonalnych, nacechowana była wzajemną życzliwością, jakby uczestnicy nie chcieli nic uronić z tak dobrego czasu. Zdarzały się konflikty między rodzeństwem, dotyczące „własności'' (materiałów plastycznych), zwykle jednak były szybko rozstrzygane bez udziału prowadzącego.

Tematyka była różna: od codziennych i świątecznych wydarzeń, przez ilustrowanie nastrojów, po abstrakcyjne kompozycje inspirowane muzyką. Częstą inspirację stanowił obraz wizualny zaczerpnięty z dziejów sztuki polskiej. Bywały tematy silnie inspirujące, do których uczestnicy chcieli wracać. Do takich należał temat „Fraktale''. Wykorzystywano rysowanie ołówkiem, flamastrami i tuszem (piórko i patyk). Stosowano techniki malarskie oraz dekoracyjne: farby plakatowe i akwarele, pastele suche i tłuste, batik świecowy, dekalkomanię. Powodzeniem cieszyły się graficzne techniki, szczególnie z zakresu stemplowania rożnymi przedmiotami, druku strukturalnego i kolografii.

Zajęcia plastyczne w bibliotece w zgodzie z misją biblioteki miejskiej

Biblioteka miejska jako placówka kulturalno-oświatowa pełni ważną rolę, umożliwiając dostęp do różnorodnych zasobów kulturalnych i edukacyjnych dla wszystkich jej członków. Poniżej przedstawione zostaje kilka aspektów, które definiują bibliotekę jako placówkę kulturalno-oświatową. Biblioteka Miejska im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie posiada wiele filii bibliotecznych, w których pracownicy dbają o rozwój edukacji czytelniczej, promując czytelnictwo i trenowanie umiejętności czytania, zwłaszcza na etapie przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Organizują wydarzenia mające na celu zachęcenie do czytania i rozwijanie umiejętności czytelniczych u dzieci, młodzieży i dorosłych. Do takich wydarzeń należą lekcje biblioteczne, warsztaty czytelnicze, spotkania autorskie. W bibliotekach organizowane są także wystawy. Na przykład wystawy tematyczne, które prezentują zbiory biblioteczne oraz promują kulturę. Mogą to być wystawy sztuki, fotografii, malarstwa, grafiki, rękodzieła, a także prezentacje multimedialne z towarzyszącymi im wykładami. Organizuje się różnego rodzaju wydarzenia kulturalne, np. związane z obchodami świąt okolicznościowych. Do bibliotek często zapraszani są autorzy literatury dla dzieci, młodzieży i dorosłych, a także poeci. Osobne miejsce znajdują twórcy szaty książki – prowadzą oni warsztaty lub udostępniają swoją twórczość przez pokazy i prelekcje. Rzadziej zapraszani są inni współtwórcy książek, np. drukarze.

Przedstawione aspekty definiują bibliotekę jako placówkę kulturalno-oświatową. Tego rodzaju wydarzenia pozwalają na bezpośredni kontakt z ulubionymi twórcami i umożliwiają dyskusję, zadawanie pytań oraz pogłębianie wiedzy na temat ich prac. W wielu bibliotekach w Polsce funkcjonują również cykliczne spotkania dyskusyjne, takie jak Dyskusyjny Klub Książkowy. Jest to wspaniała inicjatywa, nie tylko ze względu na stwarzanie przestrzeni do wymiany opinii na temat dzieł literackich i filmów czy też poruszania wątków związanych z kulturą i sztuką. To również sposobność do tworzenia pewnej wspólnoty, zrzeszającej ludzi o podobnych zainteresowaniach. Kluby są organizowane zarówno dla młodzieży, jak i osób dorosłych, w tym seniorów. Biblioteki często współpracują z domami kultury i klubami dla seniorów, łącząc z nimi swoje siły w organizacji różnego rodzaju warsztatów. Biblioteka gromadzi różnorodne zasoby kulturalne, takie jak książki, czasopisma, gazety, filmy, nagrania muzyczne, audiobooki, e-booki itp. Dzięki temu czytelnicy mają dostęp do literatury, sztuki, muzyki i innych form kultury. W dzisiejszych czasach właściwie w każdej bibliotece obok książek można również korzystać z wypożyczalni innych mediów, takich jak filmy i muzyka, które czytelnicy mogą wypożyczać na określony czas. Powszechna jest możliwość korzystania z różnorodnych materiałów bibliotecznych w domu. Biblioteka, jako placówka kulturalno-oświatowa, stanowi miejsce, które nie tylko gromadzi zasoby kulturalne, ale także zapewnia dostęp do nich, edukuje, inspiruje oraz promuje rozwój intelektualny i artystyczny w społeczności.

Warsztaty plastyczne w bibliotece i ich wspólnotowy wymiar

Na potrzeby niniejszego artykułu szerzej zostanie omówiona działalność bibliotek kierowana do dzieci i młodzieży. Lekcje biblioteczne zwykle mają na celu poszerzenie wiedzy o placówce oraz rozwijanie umiejętności korzystania z zasobów bibliotecznych. Lekcje biblioteczne często są prowadzone w formie gier, zabaw i warsztatów, aby były atrakcyjne i interesujące dla uczestników. Obecnie wśród pracowników bibliotek można znaleźć coraz więcej nauczycieli i osób z uprawnieniami pedagogicznymi, dzięki czemu wzrasta profesjonalność prowadzonych zajęć, które zazwyczaj dotyczą zagadnień związanych z kulturą i sztuką, życiem szkolnym i relacjami z rówieśnikami.

Wiosną 2023 roku w jednej z lubelskich bibliotek przeprowadzone zostały warsztaty plastyczne dla dzieci na etapie edukacji wczesnoszkolnej zatytułowane „Biotekowe akwarium". Był to czas po odwołaniu zagrożenia pandemią, czas wyjątkowo gorączkowych poszukiwań wspólnych działań. Projekt ten miał na celu przybliżenie dzieciom problematyki związanej z zanieczyszczeniem środowiska wodnego oraz potrzeby działania wspólnie jako grupy. Zajęcia z zakresu edukacji ekologicznej prowadziła nauczycielka plastyki, która pracuje w bibliotece.

Na początku warsztatów dzieci wraz z prowadzącą zapoznały się z książką *Czyje jest morze?* (autor Harold Jiménez Canizares, 2019). Jest to niewielka, kartonowa książeczka interaktywna adresowana do dzieci, z ilustracjami wektorowymi i zastosowanymi ażurowymi wycięciami (okienka). Treść dotyczy życia w morzu oraz problemów związanych z zanieczyszczeniem wód. Podczas lektury dzieci miały okazję zapoznać się i ocenić, jak ważna jest ochrona morskiego ekosystemu. Po tej części warsztatów nastąpił czas zarezerwowany na praktyczne działanie plastyczne. Dzieci miały za zadanie stworzyć „biotekowe akwarium". Dostępne były różne materiały papiernicze (kartony barwne, tektura falista, bibuła karbowana i prasowana) oraz gumki, koraliki, muszle. Wykorzystywano również materiały odpadowe jako „śmietnikowe skarby": resztki folii barwnych z opakowań, rolki po ręcznikach papierowych, gazety i różnorodne opakowania plastikowe. Dodatkowo korzystano z farb plakatowych i plasteliny. Kluczowy element warsztatu stanowiło duże, kartonowe pudło – baza akwarium. Ze względu na ograniczenia czasowe, jakie towarzyszą lekcjom bibliotecznym przeznaczonym dla grup dzieci z przedszkola czy szkoły, baza do akwarium została wcześniej przygotowana przez prowadzącą zajęcia. (Jeśli dysponujemy większą ilością czasu, możemy oczywiście włączyć element przygotowywania akwarium w praktyczne działania warsztatowe). Dzieci podzielono na trzy grupy. Każda z grup otrzymała jeden przedmiot przeznaczony do recyklingu: gumową rękawiczkę, niewielką plastikową buteleczkę oraz plastikową miseczkę. Grupy miały za zadanie wspólnie stworzyć morskie stworzenie, wykorzystując otrzymane przedmioty.

Podczas pracy nad biotekowym akwarium dzieci miały również możliwość dyskusji i dzielenia się swoimi pomysłami na temat ochrony środowiska wodnego. Prowadząca zachęcała dzieci do wspólnego działania, wymiany pomysłów. Stworzona sytuacja edukacyjna spowodowała, że dzieci chętnie się wypowiadały, planu-

jąc, co mogą zrobić w swoim otoczeniu, aby chronić morza i oceany; równie chętnie podejmowały plastyczną aktywność. Z zadaniem uczniowie radzili sobie bardzo dobrze. Trzy główne zwierzęta zostały stworzone bardzo szybko. Kreatywność grupy i potrzeba wspólnych działań były na tyle duże, że skomponowano również inne morskie stworzenia, które też umieszczono w akwarium. Zakończenie warsztatów stanowiło podsumowanie i refleksję nad tym, jak ważne jest działanie w grupie. Odpowiednie nakierowanie dzieci, pokazanie im, jak sprawiedliwie podzielić się pracą i materiałami, zaowocowało powstaniem wspaniałego akwarium. Dzieci były niezmiernie dumne z faktu, że stworzyły coś razem, i chwaliły siebie nawzajem za wykonaną pracę. Odczuwały satysfakcję z wykonanego zadania, podczas którego wytworzyła się atmosfera wspólnotowości i współpracy. Zgodnie z zalecaniami pedagogicznymi współdziałanie w zespole zaowocowało umocnieniem więzów w grupie oraz chęcią identyfikacji z grupą (Łobocki 1999; Dąbrowska, Wojciechowska-Charlak 2005). Materia zajęć plastycznych znacznie ułatwiła integrację grupy. Potwierdziło się, że warunkiem rozwoju twórczej aktywności plastycznej jest zadziwienie, zaciekawienie, fascynacja oraz refleksja spowodowana zaaranżowaną sytuacją edukacyjną (Szuścik 2006: 7). Było to bardzo budujące doświadczenie, również dla prowadzącej zajęcia. Akwarium zostało w bibliotece i cieszyło czytelników, którzy z zainteresowaniem pytali o okoliczności powstania projektu. Warto podkreślić, że warsztaty plastyczne „Biotekowe akwarium" miały za zadanie nie tylko rozwijać kreatywność i umiejętności plastyczne dzieci oraz świadomość ekologiczną, ale także umiejętności pracy w grupie i wspólnego rozwiazywania problemów.

Zdjęcia 1 i 2. Działania plastyczne w projekcie „Biotekowe akwarium"

Źródło: archiwum fot. M. Boguszewskiej.

Zdjęcie 3. Efekt działania plastycznego w projekcie „Biotekowe akwarium"

Źródło: archiwum fot. M. Boguszewskiej.

Następnym przykładem wykorzystania działań plastycznych podczas zajęć w bibliotece są warsztaty dla młodzieży licealnej organizowane w jednej z lubelskich placówek. Zajęcia, dedykowane młodzieży klas pierwszych szkół ponadpodstawowych, mają na celu kształtowanie i doskonalenie autoprezentacji umiejętności miękkich, jak również pomóc grupie rówieśników w poznaniu siebie nawzajem, kształtowaniu między sobą bliższych relacji, relaksacji oraz odprężeniu w sytuacji napięć nerwowych i wzmożonego stresu towarzyszących we wrześniu młodzieży w nowej rzeczywistości szkolnej. Pamiętać należy, że aktywność plastyczna pomaga przezwyciężać zdenerwowanie, frustrację, a także zapewniać uczestnikom radość, zadowolenie i chęć rozwijania kontaktów społecznych (Uszyńska-Jarmoc 2003: 52).

Użycie do takich celów elementów warsztatu plastycznego nie jest proste – ze względu na wiek uczestników i towarzyszący mu kryzys plastyczny. Zjawisko, obserwowane u młodzieży między 11 a 16 rokiem życia, nasila się w wieku od 13 do 15 lat, kiedy to młodzi ludzie zwracają uwagę na niedoskonałości swoich prac. Wówczas tracą zainteresowanie i motywację do twórczości plastycznej. Może to wynikać z różnych czynników, takich jak brak inspiracji, presja społeczna, zmieniające się priorytety lub inne czynniki emocjonalne. Warto również zauważyć, że młodzież często ma wiele innych obowiązków, w tym szkolnych, oraz zainteresowań, które mogą konkurować z czasem i zaangażowaniem, jakie uczniowie mogliby poświęcić na twórczość arty-

styczną. Organizując im pomoc w przezwyciężeniu kryzysu plastycznego, stosować należy kilka zaleceń. Przede wszystkim ważne jest, aby stworzyć atmosferę bez presji i oczekiwań, skupiając się na przyjemności, jaką może przynieść twórczość. Powinno się także promować różnorodność oraz eksperymentowanie z różnymi technikami, tematami i materiałami, aby młodzież mogła odkrywać swoje zainteresowania i rozwijać swoją kreatywność. Istotne jest również zapewnienie uczniom dostępu do inspiracji, np. przez oglądanie wystaw sztuki czy uczestnictwo w warsztatach plastycznych (Popek 2010).

Przy przeprowadzeniu jednego z ćwiczeń prowadząca zajęcia zdecydowała się na formę rysunkową. Grupa licealnej młodzieży została podzielona na cztery grupy. Każdej z grup przydzielony został arkusz brystolu o wymiarach 100 cm × 70 cm, przygotowany do zawieszenia na flipcharcie. Każda z grup miała narysować na kartce dowolny kwiat, w którym liczba liści odpowiada liczbie osób w grupie. Musiał też posiadać wyraźnie zarysowany środek. Zadanie polegało na wypisaniu w obrębie liści cech indywidualnych uczestników, natomiast w centralnej części kwiatu – cech łączących osoby z grupy. Celem było stworzenie młodzieży sytuacji wymagającej rozmowy i wymiany myśli na temat wspólnych zainteresowań i celów. Narysowanie kwiatu nie sprawiło żadnej z grup trudności. Powstały różne rośliny, od mało skomplikowanych kompozycji do bardzo bogatych, dekoracyjnych i fantazyjnych. Po wykonanej pracy każda z grup prezentowała swoje prace przed pozostałymi. Takie zadanie nie tylko pomaga uczniom lepiej się poznać, ale również doskonalić kreatywność, umiejętności komunikacyjne i interpersonalne. Jednocześnie, poprzez możliwość sięgnięcia po kolorowe kredki i flamastry, otwierała się furtka dla funkcji terapeutycznej oraz nawiązania do działań zabawowych, typowych dla okresu dzieciństwa. Podczas realizacji zadania uczniowie mieli dużo radości, manifestowali swoje emocje. Nikt nie stawiał sprzeciwu wobec podjęcia aktywności plastycznej, co nie jest tak oczywiste i typowe dla młodzieży licealnej. Plastyka w praktycznym wymiarze została w tym przypadku przeniesiona do warsztatów: nie była kluczowym motywem projektu, a jedynie narzędziem – jak się okazało, bardzo przydatnym.

Podsumowanie

Człowiek jako kreator i konsument kultury jest odbiciem czasów, w których żyje. Dynamiczny rozwój mediów elektronicznych oraz różnorakie wydarzenia społeczne wyznaczają przemiany we współczesnej kulturze, określają miejsce kultury i edukacji. Kultura współczesna integruje informacje werbalne i niewerbalne, wizualne i audialne, zatem konieczne wydaje się odejście od traktowania edukacji artystycznej jako marginalny zakres szkolnych działań oraz od typowego, schematycznego ich traktowania. Wielorakie znaczenie aktywności plastycznej, jej kojący wpływ terapeutyczny, możność nawiązywania kontaktów społecznych, wspólne przeżywanie przyjemności, radości i dążenia do celu – winny być wykorzystywane w aktualnym wychowywaniu dzieci i młodzieży. Cenne jest, że prowadzona w grupie aktywność

doświadczania materii plastycznej wzmacnia odczuwanie wspólnotowości. Obserwacje poczynione podczas prowadzonych zajęć plastycznych i nabyte doświadczenia utwierdzają autorki w takim przekonaniu.

Uczniowie oczekują wspierającego ich rozwój nauczyciela, akceptującego i twórczego kreatora, pozwalającego im cieszyć się ekspresyjnością własną, konsekwentnego edukatora i życzliwego przewodnika, wprowadzającego ich w piękno natury oraz w świat kultury: poznawania i zakorzenienia się w kulturze najbliższej, narodowej, dającej poczucie przynależności, a więc – bezpieczeństwa.

Osobowość nauczyciela – wprowadzającego w kulturę plastyczną – jest szczególnie istotna z wielu względów. Nauczyciel często stanowi jedyny pomost, dzięki któremu dziecko nauczy się czerpać z dorobku kulturalnego sztuk plastycznych. Zajęcia plastyczne stanowią kluczową możliwość nabywania umiejętności odbioru i tworzenia kultury, a uczestnictwo w różnych formach kultury wzmaga poczucie wspólnoty. Prowadzącego zajęcia powinna cechować odpowiedzialność – rozumiana jako odpowiedzialność za przekaz wiedzy i wartości, w myśl idei wychowania całościowego, gdzie wiedza łączy się z doświadczeniem, twórczość z adaptacją, nauka ze sztuką.

Bibliografia

Boguszewska A. (2023) *Tematyka wypowiedzi plastycznej uczniów jako możliwość wyrażenia stosunku do rzeczywistości we współczesnych realiach edukacyjnych* w: *Edukacja małego dziecka: praca zbiorowa*, t. 18*, Wsparcie pedagogiczne w trudnych sytuacjach społecznych i edukacyjnych*, E. Ogrodzka-Mazur (red.), Katowice, Wydział Sztuki i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, s. 149–164.

Boguszewska A., Didkowska B., Ferenz K., Limont W., Śmiechowski D., Szuścik U. (2008) *Standardy edukacji wizualnej* w: *Standardy edukacji kulturalnej. Materiały do konsultacji środowiskowych*, A. Białkowski (red.), Warszawa, Fundacja Polskiej Rady Muzycznej.

Dąbrowska T. E., Wojciechowska-Charlak B. (2005) *Między praktyką a teorią wychowania*, Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Dyczewski L. (2004) *Od tożsamości zamkniętej do otwartej w społeczeństwie wielokulturowym i globalnym* w: *Język, komunikacja i edukacja w społecznościach wielokulturowych*, T. Lewowicki, J. Urban, A. Szczypka-Rusz (red.), Cieszyn–Warszawa, Wyższa Szkoła Pedagogiczna Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie, s. 54–63.

Kwiatkowska G. (1991) *Arteterapia,* Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Lewowicki T. (2017) *Edukacja międzykulturowa – kilka lat później. Zmiana uwarunkowań, pytania o kondycję, wyzwania*, „Edukacja Medialna", t. 7, nr 2, s. 19–36, https://doi.org/10.15804/em.2017.02.01.

Łobocki M. (1999) *ABC wychowania,* Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Malchiodi C. A. (2000) (red.) *Arteterapia: podręcznik*, tłum. E. Bochenek, Gdańsk, Harmonia Universalis.

Marek E. (2005) *Pedagogiczna interpretacja doboru i układu treści edukacji plastycznej w wybranych programach kształcenia zintegrowanego* w: *Dylematy edukacji artystycznej*, W. Limont, K. Nielek-Zawadzka (red.), Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls.

Nikitorowicz J. (2005) *Kreowanie tożsamości dziecka – wyzwania edukacji międzykulturowej,* Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Psychologiczne.

Popek S. L. (2010) *Psychologia twórczości plastycznej*, Kraków, Oficyna Wydawnicza Impuls.

Szuman S. (1975) *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

Szuścik U. (2013) *Edukacja plastyczna dziecka w kontekście formy plastycznej* w: *Konteksty wczesnoszkolnej edukacji artystycznej*, A. Weiner, A. Boguszewska (red), Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 80–96.

Szuścik U. (2006.) *Znak werbalny a znak plastyczny w twórczości rysunkowej dziecka*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uszyńska-Jarmoc J. (2003) *Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywa rozwoju*, Białystok, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.

Wojnar I. (1984a) *Teoria wychowania estetycznego. Zarys problematyki*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wojnar I. (1984b) *Sztuka jako „podręcznik życia"*, Warszawa, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia".

Zalewska-Pawlak M. (red.) (2017) *Sztuka i wychowanie w XXI w. W poszukiwaniu zagubionej teorii sztuki życia i sztuki w wychowaniu,* Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

O Autorkach

Anna Boguszewska – dr hab. prof. UMCS, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii. Zainteresowania naukowe: historia edukacji i oświaty, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, pedeutologia, ilustracja dla dzieci, edukacja i wychowanie przez sztukę. Autorka kilku monografii, opracowań współautorskich i redakcyjnych, licznych artykułów, rozdziałów w monografiach i opracowaniach zbiorowych.

Maria Boguszewska – absolwentka Wydziału Artystycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zatrudniona w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie. Zainteresowania naukowe: edukacja plastyczna, pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, literatura i ilustracja dla dzieci i młodzieży.

Anna Boguszewska – Ph.D. prof. UMCS, Employment: Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Faculty of Pedagogy and Psychology. Research interests: history of education, preschool and early school pedagogy, pedeutology, illustrations for children, education and upbringing through art. Author of several monographs and co-authored and edited studies, numerous articles and chapters in monographs.

Maria Boguszewska – graduate of the Faculty of Arts at the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. Employment: Municipal Public Library of Hieronim Łopacinski in Lublin. Research interests: art education, preschool and early school pedagogy, literature and illustrations for children and teenagers.

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC BY 4.0